

Kosztolányi Dezső:

Az írástudatlanok árulása
– Különvélemény Ady Endréről –¹

Tisztelt szerkesztőség,

eleget teszek felszólításuknak, s elmondom, hogy vélekedem Ady Endre költészetéről. Én ebben az ügyben eddig hallgattam. Mindössze három megnyilatkozásomra emlékszem.

Amikor a *Vér és arany* megjelent, s Ady nevét még csak kevesen ismerték, két bírálatot írtam róla, fiatalon és lelkesen. Rámutattam, milyen gazdagodást jelent ez az igazán kivételes verseskönyv. Később, a halálakor egy cikkben számoltam be ifjúkori emlékeimről, a *Budapesti Naplónál* töltött közös éveinkről, de már ekkor fölemeltem szavam az ellen, hogy ravatalát egyesek dobogónak használják. „Fájónak és sértőnek találom – írtam 1919. március elsején a *Nyugatban* –, hogy a mai kor, mely épp annyira politikai, mint az, melyben indult, szereti bizonyos sallangokkal körülvenni... Mindegy, hogy ez a politika fekete-e, vagy fehér, az irodalomnak egyaránt ártalmas. Vallom, hogy jelentőségét csak a művészet mércéjén lehet megállapítani... Tiltakozom az ellen, hogy a politikusok, az apró-cseprő emberi ügyeknek ezek a kishivatalnokai ártsák bele magukat a művészet dolgába.”

Harmadik föllépésem már merőben sajátos volt. Pár évvel ezelőtt egyik napilapunk kézírásos hasonmásban tett közzé egy „eddig ismeretlen Ady-verset”. Mingyárt² a közlemény alatt megszólaltatta a kritikusokat, a költő barátait, az irodalomtörténeti szakértőket, hogy mit tartanak felőle. Ezek a verset neki tulajdonították. Egyértelműen úgy vélekedtek, hogy ez a költemény irodalmunk gyöngye, a költészet remeke, sőt egyesek azt hirdették, hogy vele új korszak kezdődik értékelésében és irodalmunk történetében. Én, aki a verset nyomtatásban elolvastam, afféle csinos formajátéknak tartottam, amilyent naponta többet lehet gyártani, fogadásból, puszta időtöltésből. Amint a kézírásra esett pillantásom, fölismertem *Juhász Gyula* kezevonását. Nyomban megírtam, hogy a vers csak hamisítvány lehet. Cikkem másnap megjelent. Utána *Juhász Gyula* is közölte, hogy a verset tényleg ő írta, tréfából, egy nagyváradi szerkesztőség íróasztalán, alákanyarintotta Ady nevét, aztán a kézirat annyi más ilyen szeszélyes rögtönzéssel

¹ A közlés alapja *A Toll* 1929/13. száma (1929. július 14.) 7–21. lapján található szöveg, melyet a mai helyesíráshoz igazítottam – V. A.

² Kosztolányi ezt az írásmódot kedvelte.

együtt elkallódott. Kétségtelen, hogy én nem tévedtem. Igazamat megerősítették az írásszakértők is. Aztán következett azonban az érthetetlen. Az ügy fölött egyszerűen napirendre tértek. Az a vers, mely a minap még gyöngyszem volt és csoda, nem jelzett többé új korszakot irodalmunk történetében, elfelejtődött, a semmiségbe süllyedt. Ellenben a vidéki újságok hónapokig ádázkodó cikkekben támadták szegény ártatlan Juhász Gyulát s kegyeletsértő plagizátornak nevezték őt, aki végtére az irodalmi orzás ellenkezőjét követte el, amennyiben egyik versét titokban – ajándékkul – átnyújtotta költőtársának.

Ekkor kissé gondolkozóba estem. Úgy láttam, hogy az a divat, mely Ady személye körül tombolt, immár elvált munkáitól, független tőlük, s azoknak, akik néger-lármával körültáncolják, egészen mindegy, hogy mit alkotott és mit nem, csak az a fontos, hogy unos-untalan tápot leljenek ideges lelkesedésük szítására. Egy legenda keletkezett, mely ártalmára van neki is, az irodalomnak is. Akkor szóvá akartam tenni mindezt a sajtóban. De oly ingerültséget tapasztaltam hívei részéről, hogy mást határoztam. Fölkerestem egy könyvkiadót. Közöltem vele, hogy írok egy tíz éves könyvet Adyról, szembeszállok az őt körülfelhőző divathóborttal, az írástudatlanok árulásával, a halhatatlanság puszipajtásaival. Közben természetesen igyekszem majd megkeresni helyét irodalmunkban „tárgyilagosan”, amennyire egy embertől kitelik, s kimutatni nem csekély művészi értékét és óriási művészi fogyatkozásait, költői fejlődését és hanyatlását, a modorosságban való megrekedését és a politikától való elkorcsosodását. A kiadó ajánlatomat örömmel fogadta. Azonnal szerződést kínált. Meg volt győződve, hogy az üzlet jó, a könyvet kapkodni fogják. Amint azonban elváltunk, hosszan szorongatta kezemet, meghatottan, könnyekkel szemében figyelmeztetett, hogy gondoljam meg a dolgot, végre nekem családom és gyermekem van.

Ez a jóindulatból fakadó tanács előbb megmosolyogtatott, aztán megdöbbsentett. Rájöttem, hogy egy vallással állok szemközt. A vallásos érzést tilos sérteni. Azokkal, akik hisznek, nem lehet és nem szabad vitatkozni. Közvetlen a háború utáni korszak mindenütt a világon a rajongó, türelmetlen, félművelt emberek Eldorádója volt. Egymás után tűntek föl Ady bibliamagyarázói. Ezek a verseit részint fizikai, részint metafizikai szempontból osztályozták, elsavanyodott, ködös agyukkal belepapoltak tücsköt-bogarat, minden zenére süket fülükkel tapolgatták ütemeit, s színes, dagályos visszaemlékezésekben örökítették meg azt a mozzanatot, mikor találkoztak vele. A szemtanúk és életrajzírók könyvei előntéssel fenyegették könyvtárszobánkat. *Arany* Jánosról, költői nyelvünk törvényhozójáról egy félszázad alatt huszadannyi könyvet sem írtak, mint róla pár év alatt. Jóslatokat olvastak ki verseiből. Ámuldoztak azon, mennyire valóra vált az a megrendítő jóslata, hogy egykor minden rosszul fog majd végződni. A csecsemő bölcsője mellett pedig akárki megjósolhatná, hogy az végül biztosan meghal, és koporsóba

kerül. Délelőtt Ady-matinék voltak, délután Ady-délutánok, este Ady-esték. Izgatott tömegek öklelőztek jegyekért, s a zenekari ülések pótszékein gyakran lehetett látni kisfiúkat a dadájuk kíséretében, míg a Petőfi-centenárium alkalmával hangversenytermeink kongtak az ürességtől. Egy ügyvéd barátom azzal örvendeztetett meg, hogy ötéves kisleánykája értelmesen, helyes hanghordozással elszavalta nekem a „Léda ajkai között” című verset. Egy belgyógyász valamelyik vidéki újságban kereken kijelentette, hogy Ady „nemcsak ennek az országnak, hanem talán az egész világegyetemnek is legnagyobb költője”. Politikusok hasznos irányelveket vontak le költeményeiből. Szemünkre lobbantották, mért nem követjük „Ady Endre *tanait*”, s „mért nem váltjuk *azonnal valósággá*”. Általában nem múlt nap, hogy ne nyilatkozott volna valaki, aki nálunk irodalomról nyilatkozni szokott: egy képviselő, egy államtitkár, egy püspök, egy vezérigazgató vagy egy bankár.

A vita rendesen akörül forgott, hogy Ady hazaáruló-e vagy sem, nemzetközi-istentelen vagy fajához szító, hű magyar. E vitatkozók nagy része évszázados betűiszonyban szenved. Nem szeretik ők a betűt annyira, hogy önmagáért szeretnék, hogy elfelejtenék azt, mit jelentenek a szavak, hanem mindenáron valami nekik hasznost óhajtanának belőlük kihámozni. Megrémülnének, ha közölném velük, hogy a latin népek az irodalmat a betűről keresztelték el literatúrának. Sohase lehet őket meglepni, amint *Aranyt* olvasnák; *Petőfit* idéznék, vagy *Berzsenyivel* aludnának el. Annál többet emlegették Ady nevét. Vitájuk során nem tudtak megegyezni egymással. Mindkét fél körömszakadtig ragaszkodott politikai meggyőződéséhez, mert az tényleg fontos volt nekik, de végül készségesen megegyeztek abban, hogy Ady költői mindenekfölöttisége nem lehet vitás, mert az irodalom nekik egyáltalán nem volt fontos. Akadtak olyanok is, akik megtértek. Nyilvánosan, bűnbánóan bevallották tévedésüket. Tudván, hogy Ady föltétlen, minden bírálat nélküli elismerése, egyedül üdvözítőnek való kikiáltása a legolcsóbb alibi-igazolás a műveletlenség ellen s a legjutányosabb tagsági jegy az értelmiség úri kaszinójába, hangjukat rezegtetve, bizonyos álpátosszal jelentették ki, hogy nem bánják, négyeljék föl őket, de mégis kimondják, hogy Ady a földgolyó egyetlen poétája.

Az írástudók, a költők és írók, akik egyedül vannak hivatva ilyen pörökben dönteni, távol állottak a műkedvelők e szomorú játékától. Néha borzongva, néha mosolyogva szemlélték, hogy fonódik egy koszorú csupa félreértésből. Nem vettek részt a népünnepélyen. Egyre inkább növekedett azoknak a száma, éppen a modern, európai szellemű irodalom legkülönbjeiből, akik a fékevesztett tömjénezők magasztalását gyermekesnek találták, s úgy érezték, hogy Adyt mint költőt és művészt példátlanul, igazságtalanul, okatlanul túlbecsülik. Kritikájuk jobbra megegyezett. Azok a szempontok is, melyek alapján meghozták ítéletüket. Mindezt

szerették volna kikiabálni. Ellenben a divat háborgása megakadályozta szándékukat. Így sohase mondhatták ki róla csorbítatlan véleményüket, mely bizonyára tiszteletreméltó, mint minden csorbítatlan vélemény. Hallgatniok kellett, mint egykor, régen.

Akkor más volt az akadály. Annak idején, hogy Ady gyönyörű indulása után egyre-másra ontotta vegyes értékű verseit, majd zuhanni kezdett abba a túrhetetlen modorosságba, mely végül teljesen elnyelte, ellenségei oly alantas szempontból, oly barbár politikai ürügyek alatt kapcáskodtak belé, oly cudarul megtagadtak minden értéket kitűnő verseitől is, hogy a jobbak, a lelkiismeretük s az ízlésük nevében átallottak kifogást emelni ellene, még magas művészi okokból is, különben még úgy tetszhetett volna, hogy az írástudók az írástudatlanokkal cimborálnak. Az, amit hajdan ez a belátásuk tilalmazott, később elvakult fullajtárjai miatt vált lehetetlenné. Nálunk pedig az irodalmi véleményszabadság elég erős lábbon állott. Egyik kritikuskunk megírta, hogy Madách nem tehetség és *Az ember tragédiája* fércmű. Ady egyik újságtárcájában megállapította, hogy Arany János – az *Őszikék* költője, ez az ideges és szent rémlátó, ez a szeplőtelen művész, kinek kezében minden rög gyémánttá válik – nem is költő, hanem afféle „verselő nótárius”. Sokan homlokegyenest más nézetet vallottunk és vallunk. Mégis tiszteltük az ellenvéleményt. Ady köre azonban mindig idegrohamot kapott, mihelyt egyesek arra céloztak, hogy a vezért kissé túlértékelik. Határozottan szerencsése volt mind az ellenségeivel, mind a barátjaival. Nekik köszönhetette, hogy róla soha egyetlen sor irodalmi kritikát nem írtak, csak otromba ledorongolásokat és hozsannás beszámolókat, csak pártközi förmedvényeket és émelygő áradozásokat, melyeknek hőfokát nem egyszer maga a költőfejedelem szabta meg. A kritikát, a legenyhébbet se bírta el. Amikor egyik kitűnő kritikusa történetesen tárcát írt Babits Mihályról, kétségbeesetten panaszkodott levelében, hogy a kritikus „elhagyta”. Akik körülvették őt, érzékenységét óvatosan kímélték. Sikerült úgy beállítani, hogy egész életében tiport, félreismeret lángész volt, akit mindenki üldözött, s míg hiába házalt becses kézírataival, másokat, silány féltehetségeket, rongy verselőket emeltek fölébe. Ez a beállítás, mely gyökeret fogott az ellenzékieskedésre hajlamos nagyközönségben, szemenszedett hazugság. Tragikus élete volt. Sokat szenvedett, betegeskedett, nem találta meg a harmóniát magával, s fiatalon halt meg. Egy költői pálya boldogságát azonban nem lehet polgári mértékkel mérni. Mint költő szerencsés volt, talán minden magyar költő közt a legszerencsésebb, mert kortársaira jelentős hatást gyakorolt, mely gyakran ugyan nem volt művészi, inkább társadalmi és politikai, de hatásnak tagadhatatlanul nagy volt. Költeményeit szívesen közölték, mint ritka ékességeket. Már életében divat, láрма, dicsőség vette körül. Valószínűtlen, hogy ebbe vagy abba az irodalmi társaságba kíváncsozott volna. Utazott, külföldön is élt huzamosabban, s végül a

csúcsai kastélyból keltezte írásait. Kis hazája többet nem adhatott neki. A költőknek általában fukarul osztogatják a földi javakat, nemcsak nálunk, hanem más, gazdagabb népeknél is. *Verlaine* öregkorában lakás híján kávéházakban hált. Az álromantika tehát ne tartson vissza a kritikától.

Mi is tarthatna vissza? Talán az a meggondolás, hogy halottakkal udvariatlanság harcolni. De vajon halott-e? Neve biztos fénnel ragyog. Sokan, akik ma élnek, nem élnek annyira, mint ő. A másik meggondolás az lehetne, hogy féltékeny vagyok rá. Ez igaz. Féltékeny vagyok egy olyan mérhetetlenné dagasztott hírnévre, melyet jogtalanak és hazugnak, kártékonynak és megtevesztőnek érzek. Minden nagy költőnk, minden értelmes, művelt olvasónk nevében vagyok rá féltékeny. Letagadnom ezt álszemérem volna. Ez a féltékenység jogos. Minden kritika első, ősi mozgatója a féltékenység. Ha versei, amint kürtölik, mind remekművek, a kritika úgyszólván visszapattan róluk. De ezt a kritikát most állnia kell. Kevés író van, aki oly elmerülő szeretettel foglalkozott élők és halottak, fiatalok és öregek munkáival, s annyira nem szégyellte, hogy rajong azért, amit jónak tart, mint én. Mi, írók olyan pályán mozgunk, ahol mindenki a vetélytársunk, aki évezredek óta valami nagyot alkotott. Esztelenség, hiábavalóság volna rájuk irigykedni. Az érték mindnyájunk érdekét szolgálja.

Érdekem sincs más, hogy közlétegyem ezt az írásomat, csak az igazság érdeke. Érdekem ma is inkább az volna, hogy hallgassak. Ha egy költő letessékel egy másik költőt arról a trónusról, ahová ültették, a támadót nem szokták megkérni arra, hogy ezek után kegyeskedjék elfoglalni a helyét. Inkább arra van példa, hogy a korszellem azokat kegyeli, akik hízelegnek neki. Ezeknek esetleg hajlandó egy-egy helyet adni Ady elképzelt szobra körül, ha nem is közvetlen mellette, mint főalakoknak, hanem mint szerény mellékalakoknak, akik valahol lenn a lépcsőn, mint nemtők vagy kis apródok vánkoson nyújtják fölfelé a babérkoszorút a költőfejedelemnek.

Pontról pontra elmondom, úgy, ahogy bennem él, mi idegenít el ettől a költészettől. Véleményemet nem tartom csalhatatlannak. Csak egy ember szava ez. De egy olyan ember szava, aki pályája során elégszer tanúságot tett arról, hogy hű egyetlen meggyőződéséhez és hitvallásához, az irodalomhoz, s a jobb- és baloldal íróit pártatlanul ítéli meg. A vitairat természetéből folyik az is, hogy nem időzöm ama versei mellett, melyeket az elsők között ismertem el, hanem azokat a különbségeket emelem ki, melyek elválasztanak tőle, s munkásságát a szememben inkább ellenszenvenné, mint rokonszenvenné teszik, inkább korccsá, felemássá, mint egészé és tökéletessé. Természetesen azon igyekszem, hogy kisebbítsem költői hírnevét, melyet túlzottnak tartok, és azokkal, akik még gondolkozni hajlandók, szintén elfogadtassam álláspontomat. Elejétől végig egyoldalú maradok,

szeretetlen is, mert – amint kijelentettem – nem szeretem őt, de remélem, hogy nem leszek sem pártoskodó, sem igazságtalan.

Gondolatvilágának főtengelye: a messianizmus. Az a tudat, hogy a világ boldogtalan, s az a hit, hogy valakinek, egy új megváltónak kell jönnie, s az majd mindent egy csapásra jóvá tesz és rendbe hoz. Ezt a keleti miszticizmust átveszi minden prófétáló kenetességével, s megfejelve újabb szózatokkal, valami ellentmondó bölcseletté gyúrja. Állandóan szólogatja a Holnapot, mely szebb lesz, mint a Ma vagy a rút Tegnap. Az a huszonnégy óra, mely az időhatárok között elmúlik, döntő. A nagybetűs szavak titkos jelképek gyanánt szakadatlanul ismétlődnek verseiben. Nemegyszer ezt olvassuk: *Mák*, ami nem az ismert növény, hanem a „ma” többes száma, s egy ízben ezt is olvassuk: „életemnek csak *mája* fázik”, ami nem az ismert epeválasztó szerv, hanem a „ma” egyes száma. Úgy látszik, hisz abban, hogy a Ma, mely tegnap még dicső Holnap volt, és holnap már rút Tegnap lesz, nem hasonlít lényegében minden siralmas naphoz, mely a világ teremtése óta lepergett a boldogtalan, szenvedésre és halálra rendelt emberiség fölött, s abban is hisz, hogy évezredek lesújtó tapasztalata egyszerre semmivé válik. Tehát ha nem is huszonnégy óra, de kétszáznegyven nap vagy kétezernégyszáz esztendő meghozhatja a végleges, örvendetes megoldást. Pesszimizmusa ennél fogva nem mély, csak külsőleges. Alapjában egy felületes, könnyen hívó optimizmus lakozik benne.

Lehet, latin műveltségem és hajlandóságom tesz képtelenné arra, hogy bármely ilyen mítoszt, bármely ilyen bölcseletet elfogadjak. Szeretem az élet tragikumát színről színre, a maga nyersségében, a legnagyobb fényben szemlélni. Logikai ellentmondásai talán ezért bántanak. Tudom, egy költőtől nem szabad betű szerint való logikát követelni. Végre ő nem az értelemre, hanem az érzésre föllebez. Világnézete azonban annyira sérti értelmemet, hogy érezni is képtelen vagyok vele. Hangja nem oly meggyőző, hogy bírálatomat el tudná némítani. E messianizmus által elveszti [az] idegrendszeremmel való kapcsolódást. Nem meri tudomásul venni a könyörtelen, pogány természetet, melyben sokkal több rejtély van és rémület, mint efféle kölcsönkért kabbalisztikus építményben. Ez eltakarja előle azt, ami igazán fontos, létünk változhatatlan siralmát, s kisebb dolgok felé irányítja figyelmét.

Ő maga is „küldetést” érez, mégpedig többfélét. Az első körülbelül az, hogy ennek a földnek a Messiása legyen. Hogy miből áll [az] ilyenfajta küldetés, nem tudjuk. Gyakran halljuk, hogy „harcol”, és fajtáját ostorozza a jövő felé. A beállítás kissé az irodalomtörténeti könyvek mintáira emlékeztet. Hiszen a politika manapság mindenütt mesterség lett és tudomány. Éppen ezért a politikai költészet pusztulóban is van. Egykor, mikor az élet még nem hasadt rétegekre a munkafelosztás elve szerint, a társadalmak régi szervezetlenségében, mikor a sajtó,

vezércikk, kortesbeszéd, parlament nem szippantotta el minden mondanivalóját, még lehetett tárgya és értelme. Túrteiosz, aki egy kezdetleges ókori társadalomban „lanttal kezében buzdítja a csatát”, azért megrázó, azért nem nevetséges, mert van reménye arra, hogy szavának közvetlen hatása is lesz. A modern költőnek alig. Vajmi kevésbé valószínű, hogy egy költő, a jelenkor reklámparkjai, kormányrendszerei közepette mindaddig követeli verseiben az általános, egyenlő, községekre is kiterjedő, titkos választójogot, a hadikölcsönök valorizációját, a munkáskórházakat és napközi otthonokat, míg azokat meg is adják. Aki komolyan és őszintén ilyen hivatást érez magában, az helyesebben teszi, ha hatásosabb eszközökhöz folyamodik. Mint képviselő vagy utcai agitátor inkább előmozdíthatja célját. A költő a kifejezés művésze. Hivatása az, hogy a benne alaktalanul forrongó természeti erőket, melyeket értelemmel nem lehet megközelíteni, érzékletesen megformálja, mintegy létezőt teremtve a megfoghatatlanból, s ezzel a roppant munkával véget is ér hivatása. Ha politikai költészetre vetemedik, két veszedelem fenyegeti. Vagy néven nevezi, hogy mit akar, s akkor tartalmas, de művészileg lapos és unalmas. Vagy pedig csak céloz erre, messziről, tétován, s akkor pufogóvá, fráziscséplővé, jelszavassá válik, afféle dörgedelmes néprtribunná.

Ady – ez tagadhatatlan – elsősorban mint politikai költő híres, emlegetett. Művészi szempontból itt támadható legerősebben. Az írástudatlanok, akik egy költőt mindig az életkörülményei s a témái szerint ítélnék meg, nem pedig a belső mivolta, vagyis a művészetete, a formája alapján, szeretik Petőfivel együtt emlegetni, melléje, sőt sokszor magasan föléje helyezni. Ady nem bírja ki az összehasonlítást ezzel az isteni zsenikölyökkel, aki a világirodalom legáradóbb, legtermészetesebb, leggazdagabb, legrokonszenvesebb, legösztönösebb, legfrissebb, legcsodásabb lírai lángelméje. Petőfi huszonöt éves korában hal meg, s akkor be is fejezi megmagyarázhatatlan, őseredetiségéből táplálkozó fejlődését. Ady ebben a korában még kortársainak zsúrversikéit utánozza. Petőfi magába öleli az egész életet, minden nagyságot és kicsiséget, minden tragikumot és komikumot, aminthogy ez a kettő soha sincs külön-külön, hanem együtt, örökös kölcsönhatásban. Ady attól kezdve, hogy párizsi tartózkodása alatt megleli hangját, a politikai küldetés és halál pózában áll, anélkül, hogy kimozdulna belőle. Petőfi a legmélyebb értelemben humoros is. Ady humortalan, száraz és izzó. Petőfi ragyogó megfigyelő, éles elme, a valóság érzékletes művésze, alakjai lélegzenek, tájképei élnek, még prózája is folyékony. Ady prózája csak a hírlapi vitában melegszik föl, különben csikorgó, kurta lélegzetű, emberei papirosfigurák. Petőfi tanult fő, literátus, a betű tisztelője, *Shakespeare* ihletes fordítója. Adynak a francia szellem a pórúsáig se hat, műveltsége újságíró, értesültsége kávéházi. Petőfi, aki sohase látta a tengert, és Ausztrián kívül nem járt külföldön, világvárosi jelenség. Ady, minden Párizs-rajongása ellenére, nem az. Petőfi nyugat-európai formában fejezi ki, hogy magyar.

Ady melldöngető, magyarkodó formában fejezi ki, hogy nyugat-európai. Petőfi bátor, lehorgadó, bohém, családias, zord, bájos, hetyke, meghitt, kitartó, szeles, sötét, vidor, bölcs, izgága, csüggedt, szilaj, tartózkodó, kandi, hű, csapodár, önérzetes, öngúnyoló, egy élő, szeszélyes, örökké változó ember. Ady mindig csak a szomorú Vátesz. Petőfi egyszerűen a nép fia, törőlmetszett demokrata, senki más. Ady szintén demokrata, de túllontúl sokat emlegeti, hogy úr is, Ond vezér ivadéka. Petőfi forró egyéniségében minden ellentét, minden ellentmondás szervessé olvad. Adynál néha csodálkozom, hogy a dekadens énekes Esze Tamás és Tyukodi pajtás kuruc „komája” is. – Petőfi hazafisága a földé, a gyermeki, ősi kegyeleté, egy néppé tágult családé, az ösztöné. Ady egy tudományos értelmi tételre esküszik, az ő „szent jásziság”-ára. Petőfi forradalmi heve, az úri renddel való vagdalkozása, királygyűlölete, fennkölt világpolgársága az őszinteség elsőprő erejével hat, mert mögötte egy gyermeklelket érzünk, a hit ércfedezetét.

Csak egyetlen dolog indokolja és fogadtatja el a politikai költészetet: a teljes elfogultság. Az az elfogultság, amely nem tekint se jobbra, se balra, hanem vakon hisz abban, amit hirdet, végletek közt hánykolódik, nem bánva, hogy fölszakad belőle a természet minden sara, önzés, gyűlölet, harag. Efféle kitérülés megrázó, mert emberi és szép is lehet, mert a költőnek művészi lendületet, teremtő erőt adhat a dühe.

Adynál ezt ritkán tapasztaljuk. Politikai verseit többnyire megrendelésre írta a napilapok tárcarovatába, vagy a Galilei-kör március 15-i ünnepére, mintegy versenyezve *Ábrányi* Emillel, aki ezen a napon csengőbb rímekben és ötletesebb formában a másik, jobboldali táborot szolgálta ki. Ezek a versei nagyhangúak, döcögősek, fáradtak. Olyan általánosságokon nyargal, melyeket egy névtelen vezércikkíró is átallana vállalni. Emellett kétkedő. Vajon hogy gyúljak lángra ezeknél a formában is ósdi rigmusoknál, melyekben a szavak kacér magakelletéssel handabandáznak, mikor csak így biztatja ifjú társait?

Indultok? jó, ideje már bizony,
(Tartok veletek, váltig, holtig, *persze*)
Bízom egy kicsit és mégse bízom.
(*Levél ifjú társakhoz*)

Máskor ilyen suta:

Igaz álom a merész álom,
Hol megnő az álom mezője
S ahol minden ember, ki igaz,
Mindenkinek dacos szeretője

S *ahova* majd vérhajók visznek.
(*Igaz, uccai álmok*)

Ez az erőteljesebbek közül való:

Minden a Sorsé, szeressétek
Őt is, a vad, geszti bolondot,
A gyújtogató, csóvás embert,
Úrnak, magyarnak egyként rongyot.
Mert ő is az Idő küldöttje,
S gyújtogat, hogy hadd hamvadjon össze
Hunnia úri trágyadombja,
Ez a világnak nem közösse.

(*Rohanunk a forradalomba*)

Végül álljon itt ez a szak, szintén egy az úgynevezett „harcos” versekből:

Tavasza van, hejh, újjé. Tavasz van.
S kik szomorúak magyar *honban*
Nagy keserű cukros szorgalomban
Búsan és bátran tartják a fejük
Ha nincs is ez mindenütt
De mi vagyunk.

(*Költők tavaszkor énekelnek*)

Bocsássanak meg nekem, de ezek a költők tavaszkor épp oly lazán és üresen énekelnek, mint valaha néhai Hazafi Veray János a megrovási kalandjaiban. Lépten-nyomon elének bukkannak ilyen helyek. Aki nem sajnálja a fáradságot, cifrábbakat is találhat, százával. Tudjuk, minden költőnek van több-kevesebb gyöngye alkotása. Adynál azonban egyenesen ijesztő a sok holt anyag.

„Krisztuskodása”, messiási elhivatottsága, politikája csak az egyik küldetése. A második küldetése a költői. Valójában az első és egyetlen. Nemrég közzétett leveleiből kiderül, hogy életének becsvágya, aggodalma kizárólag a hírneve volt, melynek ébrentartásához minden eszközt igénybe vett. Szinte megindító olvasni, hogy alázkodik barátjai előtt, hogy kapkod fűhöz-fához, hogy kel föl álmatlan éjszakán föladni egy jól irányzott irodalmi sürgönyt, hogy hoz működésbe egy emeltyűt, mely majd őt lendíti magasba. Őszintesége ezen a téren lefegyverző. Legtöbb mai író magánélete ilyen. Végre munkája áll a képzelete központjában, s ez természetes és tiszteletreméltó. De ő a harcot átviszi verseibe is. Ott is „harcol”,

a dicsőségért. Ezt is csak harc alakjában tudja elképzelni. Célja elismertetni, hogy ő a legkülönb költő. Irodalmi ellenlábasaikat csípős, névre szóló bökversekben támadja, elméskedő, de nem elmés gúnyral, mert ehhez nem volt képessége. Később diadalmasan állapítja meg: „Kezdenek nyakukba venni.” Másutt, szintén egy költeményében ezt írja: „Ma én vagyok a legkülönb”, ami azt jelenti, hogy ő a legelső magyar lírikus s nem a második, vagy esetleg a harmadik. *Nur die Lumpen sind bescheiden*. Mi is szeretjük a büszkeséget, és megvetjük a kucorgó szerénységet. De ez a rímes vallomása kevésbé rokonszenves, mint leveleinek prózai vallomása. Az ilyen irodalmi önszemlélet egy költeményben fölöttébb félszeg. Egy költő az ihlet önkívületében láthatja magát félistennek, lángfelhőnek és leopárdnak, de nem láthatja magát az íróasztalnál, amint megírja azt a gyönyörű versét, melyben azt írja meg, hogy a többi verse szintén ilyen gyönyörű: nem mérícskélheti pályája mérföldköveit, nem adhat magának érdemjegyet, és nem nevezheti magát egy önképzőkör legelső növendékének. Milyen felületes lehetett annak az ihletnek delejes álma, melyben efféle költemények létrejöttek.

Mindenesetre súlyos vád egy költő ellen, ha valaki azt állítja róla, hogy nincs benne ízlés. Adynak, különösen a kezdő korszakában gyakran vannak ihletes pillanatai, amikor az alvajáró ösztönével biztosan leli meg a hangját, s diadalmasan végigéneklí nótáját. Művészi ízlése rendes körülmények között ki-kihagy. Ekkor riadtan észbe kap. Leplezni próbálja póreségét. Valami kacskaringós, agyafúrt elkényszeredett stílust húz magára, mely alól mindinkább kikandikál ízlés-hiánya. Mindenáron eredeti akar lenni. Ez a vágy az eredetiség halála. Fél az egyszerűségtől. Attól tart, hogy ezzel üressé válik. Az egyszerűség valóban csak akkor tartalmaz, ha mögötte van is valami. Ehhez igazság kell és alázat. Verseit egy költőprimadonna világboldogító mozdulatával „küldi” – nem „ajánlja” híveinek. Egyik ajánlás szóról-szóra így hangzik: „Lesznai Annának, *ennek a nagyszerű nőnek, de sokkal inkább valakinek és nőnél külön nagyszerű embernek* kezébe helyezem e verseket, melyek *egy vagy több fiatal nőhöz búgnak, epekednek, de vétkesek, tehát* egy korrekt Lesznai Anna védelmére *bizony* rászorúlnak, *s ez így van jól.*” Nehezebb volna egyetlen mondatban több ízléstelenséget összehordani. Ilyen részletek után lesütjük szemünket, elpirulunk, igyekszünk másra gondolni.

Minden költőben van egy modor, melyet magára öltött. Voltaképp ez a modor a lényege, az értéke. Természetes költő nincsen. A természetes költő az, aki nem ír. Az, aki ír, szükségszerűen alakoskodik, egyéniségét vetíti ki, redőzi előttünk, azokat az érzéseit ismételteti, melyek parancsoló rögeszmékként kísértik, azokat a szavait visszhangozza, melyek meghatározzák őt, maga és mások előtt. *Shakespeare* modora is áttetsző. Előre lehet sejteni, hogy mit fog művelni: most muzsikál a szerelemről, most mély lélegzetet vesz, és egy briliáns hasonlatot vág ki a holdról, most elsiratja a bukó hőst, majdnem mindig ugyanazzal az ütemmel,

ugyanazzal a szócsoporttal. A nagy költőknél ez a modor jóízű. Egyenesen várjuk a dallamokat, a betéteket, a zeneszólamokat, és mikor visszatérnek, mindig meglepnek, mindig fölfrissülünk általuk. Adynál ez a modor rosszízű. Rettegünk attól, hogy visszatérnek kedvelt lemezei. Zörögve jönnek elénk: a Mák, a Holnapok, a Tegnapok, a szent Élet, a nagy Élet, a véres Élet, a bús Élet, az életes Élet, a Harcok és Hullások, a Bizonyok és Háthák, az új Krisztusok s a régi Krisztusok is. Ez már nem modor, hanem – érzés és gondolat híján – modorosság.

Amint vallja, az életben kettő érdekelte igazán: „Csupán Politika és Szerelmem.” Szerelmi költeményeinek zöme beállított. Az *Új versek* elé ezt az ajánlást írta: „Ezek a versek mind-mind a Léda asszonyéi, aki kedvelte és akarta őket. Én el szoktam pusztítani verseimet, *fogyó életem* *növő lázában, mély viharzásban, a poklok tüzében.* Ennek a néhány versnek *megkegyelmeztem. Engedtem őket életre jönni,* és átnyújtom őket Léda asszonynak.”

Egy kissé vidékies trubadúr hangja ez. Ebben az édeskés lovagi formában udvarol, intézi szakadatlan vallomásait a nőkhöz. Mindegyik ilyen szerelmes versének legmegfelelőbb címe ez lehetne: „Hozzá”. Megverseli az ideálok haját, fehér vállát, kék vagy barna szemét. Rendszerint keresztnévüket is szerepelteti, mert az ideált valahogy meg kell szólítani. Érzelmesnek ritkán érzelmes. Annál gyakrabban érzélgős.

Ha durcás kis arcod
Egészen az arcomra
Fekteted, Te, én kicsi lányom:
Nem bánom:
Csak a könnyeink folyjanak össze.
(*Szerelmem és ravatal*)

Ennek az avult romantikának olykor maga is érzi a komikumát. Ezért ellensúlyozni igyekszik a túlon túl édeset. A nők: kis senkik és éhes csukák. Egy zsumnaliszta fölényével szól róluk:

Úgy kellene a meghagyásaid,
Mert megint bűnbe estem,
S kérdelem: *szeretek, im, egy új leányt,*
Szeressem, ne szeressem?
(*Kérdés kék szemekhez*)

A keverék ismét nem sikerült. Ha a szerelemből hiányzik az áhitat, akkor az olvasót untatja ez a magánügy. Ilyenkor csak ördögi, cikázó kajánsággal lehetne

fűszerezni a verset, mint *Heine* szokta. Ehhez ő nem ért. Tetszeleg tobzódásaiban, hűtlenségében. Az erotikával is meg akar döbbsenteni, minket és önmagát. Én szeretem az erotikát, a legvakmerőbb megnyilatkozásaiban is. Nála az erotika kínos. Az ilyen szakok például egyenesen az erotika ellenszeréül használhatók:

Csókosan s szűzen akarnék én válni
A fejedet csókolván,
Azt a két kies völgyet:
Szeretnék egyszer a lelkeddel hálni.
(*A lelkeddel hálni*)

De bizonyára ezt a matériát is elfogadtathatná egy nagy művész. Ezekből az idézetekből legelsőbb az szokik szembe, milyen szegényesek művészi eszközei. Lézengő sorai nem a keresetlenségről tanúskodnak, csak az összefogás hiányáról, a pongyolaságról. A művész férfiassága nem abban van, hogy a tomboló fürgetegről ír, hanem abban, hogy mily keményen munkálja meg anyagát, ha akár egy pillangóról is ír. Ady ragaszkodott a kötött formához. Ez gyakran ellaposította. Nem sűrített, hanem hígított. Így:

Boldog új évet kívánok,
Mindenki tovább bírja
E rettenetet,
E számárságot,
Mint szegény, mint bírom én, én
Gyönyörködve
Oh én szegény
Lelki kémény.
Boldog újévet kívánok.
(*Boldog új évet*)

Egy kritikus ezt írta róla: „a magyar nyelv sohase hallott zenéjét szólaltatta meg”. Fölháborodva kérdezem, hogy ezt a megállapítást, melyet *Vörösmarty* wagneri zenekara, *Petőfi* harsonája, *Arany* andalító mélyhegedűje után tett, vajon erre is vonatkoztatta-é, erre a süket citerára, erre a nyafogó csimpolyára? Kötetei hemzsegnék ilyesmiktől:

Jaj, be szép, hogy vagyok,
Jaj, be szép, hogy vagynak,
Jaj be szép, hogy minden Való szép,

Jaj be szép a Szép.

(Szép a Szép)

Nem, tisztelt uraim, ez nem szép: ez rút és ostoba. Ez nyelvünk mélypontja, melynél mélyebbre már nem zuhanhat. Nem az a baja, hogy „érthetetlen”. Az a baja, hogy érthető. Gondolják meg, hogy ezrével és ezrével vannak lelkes gyerkőcök, akik önöknek, komoly felnőtt férfiakkal tanúbizonyságára elhitték, hogy remekírójuknak minden igéje a legnagyobb mélység és a legmagasabb művészet, s amikor az iskolapad alatt láztól zöld arccal és piros füllel olvasnak ilyen klapanciákat, akkor úgy tekintenek rájuk, mint egy oromra, melyet egykor nekik is el kell érniük. Emlékezzenek vissza, hogy amikor a külföld többszörös kísérletezés után jóakarató vállvonogatással fogadta verseit, akkor önök azt mondták, hogy „ezt a sohase hallott zenét nem lehet semmiféle más nyelvre átültetni”. Hát itt az eredeti. Legyen vége ennek a hazugságnak, ennek az áprilisjárásnak. Legalább én mindaddig, míg meg tudom különböztetni a merészséget az ízléstelenségtől, az erőt a nagyhangúságtól, a rejtett, nemes célzást, a gondolatok titáni ugrándozását a tartalmatlanságtól, ellenszegülök ennek a léha divatnak.

Hallom a vádat, hogy kipécézett idézetekkel bármely költőóriást meg lehet semmisíteni. Hajlandó vagyok a kétkedőket több óráig hasonló idézetekkel szórakoztatni. Most pedig azt az ellenvetést hallom, hogy a részletek nem számítanak, csak az egész, s egy igazi zseni nem is törődhet a szókkal, mint holmi szóbogarász. Kérdezem: mivel törődik az az igazi zseni, aki véletlenül ír is, ha nem a szókkal? Talán a lombfűrészeléssel? Vagy a lóidomítással? Vagy talán az Élettel, a nagy, véres Élettel, melyről sohase tudni, hogy zenés kávéház-e vagy szerkesztőség? Az írástudatlanok eddig mindig azzal állottak elő, hogy csak az élet fontos, az élmény. De miben van az író élete, élménye, aki egy papírlaphoz szögezte magát, ha nem a betűiben? Mi ad fogalmat életéről, élménye izzásáról, ha nem a betűi? Nincs-e minden teremtett embernek élete és élménye, anyja, kedvese, fájdalma és halála? Nem mindegy-e, hogy az, aki az álmatlanságáról vall, tizenöt éjszaka nem aludt-e, vagy csak egy éjszaka? Mit ér az élet, az élmények száza, ezre, ha azokat nem tudja kifejezni? Hát nem a kifejezés eredetisége, ereje által magasztosodik valaki költővé?

Az, amit a garázda írástudatlanok elkövettek, bűn volt az irodalom, az ifjúság, a jóhiszemű közönség és maga Ady ellen is. Lehet, hogy ez a kritika kegyetlen. Olyan kegyetlen, mint az igazság. De ők kegyetlenebbek voltak hozzá. Olyan kegyetlenek, amilyen csak a langyos puhaság lehet. Amikor pápává emelték, s minden sorát kéjelegve szüröcsölték a nagy nyilvánosság előtt, amikor a költőt kilökték az utcára, az irodalmi sehonnaiak bálványául, a „szürkék hegedősévé”

tették őt, azzá, amivé nem akart lenni. Van azonban egy másik Ady is. Ez még mindig az előkelő szellemek, a szenvedő lelkek lírikusa. „Iskolát” nem teremtett. Mindez a politikai hűhó folytán került a köztudatba s néhány szajkózó könyvbe. Sok hangos híve volt, de tanítványa, követője alig, néhány korán letűnt, értéktelen epigont kivéve, aki nagybetűit, hányavetiségét majmolta. Azok, akik vele együtt jelentkeztek, a maguk útján jártak. Lendülete bátorítólag hatott egyesekre, de vezérkedése csak társadalmi jellegű volt. Az irodalmi matéria, melyet hozott, nem alkalmas a folytatásra, mások fejlesztésére. Csak jelszavai keringenek, de szavai nem váltak vérré, mint Petőfiéi vagy Aranyéi. Nyelve sokszor ízesen magyar, de szóincse nem gazdag. Azok az újítások, melyekkel kísérletezett, összetételei, elvonásai nem szerencsések, többnyire kiagyaltak, mesterkéltek. (*Tavaszhárás, Csók-kunyhó, göth, hars* stb.) Kevés költő hagyott maga után annyi selejttest, művészileg idétlent és modorost. Mégis jelentős tehetség volt. Maradandót alkotott azzal a harminc-negyven versével, mely pályája szerencsés termékének tekinthető. Nem tündökölt a lángész kápráztató fényével. Helye nincs is se Petőfi, se Arany, se Vörösmarty, se Berzsenyi mellett, csak az érdekes, csonka nagy tehetségek között. Akadhatnak olyanok, akik ezután is sokkal többre értékelik, mint én, sokkal kedvezőbben, sokkal elnézőbben látják alakját. De lehetetlennek tartom, hogy a művészetre fogékony, tisztafejű emberek között nagy különbségek tátonganának megítélés tekintetében.

Most pontot teszek erre a hosszúra nyúlt vitairatra. Azért, amit itt írtam, vállalom a felelősséget. Hogy beteges rajongói miképp vélekednek cikkem felől, nem érdekel. Hogy a rosszhiszeműek milyen rugóknak, milyen érdekcsoportok közbelépésének, milyen titkos és aljas sápok kecségtetésének tulajdonítják váratlan jelentkezésem, közönyösen hat. Nem hirtelen támadt, sokáig érlelődött elhatározásom azt sugallta, hogy kötelességem tiltakozni egy olyan divat ellen, mely már balkanizmusba fullad, és irodalmunk európai szintjét veszélyezteti, akkor, amikor talán a hivatalos, irodalmi fórumok is hajlandók volnának becikkelyezni Ady közkeletű értékelését, csak politikai magaviseletére kaphatnának kissé jobb bizonyítványt. Lelkiismeretem parancsára vallottam. Vajmi kevés reményem van arra, hogy fölszólalásomnak azonnal foganatja lesz. Tapasztalat szerint nálunk nemigen szokták átértékelni az irodalmi ítéleteket. Egyes költők megrögződnek azon a helyen, ahová egyszer beskatulyázták őket. De az idő a lelkekben talán mégis megérleli szavaimat. Nemcsak a jelennek írtam ezt, hanem a jövőnek is. Attól várom igazolásomat.

